การศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ*

น้ำเพชร จินเลิศ
สุภาพร พลายเล็ก

* งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากโครงการส่งเสริมการวิจัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2551

บทคัดย่อ

การศึกษาอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปภาษาที่นำมาใช้เปรียบเทียบกับผู้หญิงในวรรณคดีนิราศ เปรียบเทียบรูปภาษาที่ใช้เปรียบเทียบกับผู้หญิงของวรรณกรรมนิราศต่างสมัย และศึกษามโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อผู้หญิงจากอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศ โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมนิราศ 3 สมัย คือ วรรณกรรมนิราศในสมัยอยุธยา จำนวน 10 เรื่อง วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 จำนวน 25 เรื่อง และวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน จำนวน 25 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าผู้ใช้ภาษาใช้อุปลักษณ์ 3 ประเภทเพื่อกล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิง คือ อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิต และ อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีการใช้อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิตเพิ่มขึ้นตามลำดับยุคสมัย อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิตมีจำนวนที่ลดน้อยลงตามลำดับยุคสมัย ส่วนอุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติพบว่ามีจำนวนไม่มากนักและมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดน้อยลงในแต่ละสมัยไม่ต่างกัน ส่วนการศึกษามโนทัศน์พบว่าในสมัยอยุธยา ผู้ใช้ภาษามีระบบความคิดที่มองเห็นว่าผู้หญิงเป็นเพียงสิ่งไม่มีชีวิตที่มีประโยชน์ในการใช้งานเท่านั้น ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาส่วนหนึ่งที่มีความคิดสอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับสมัยอยุธยา คือผู้ชายมีอำนาจและบทบาทเหนือกว่าผู้หญิง แต่ในขณะเดียวกันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในสมัยนี้ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมเพิ่มขึ้นกว่าในสมัยอยุธยา ทำให้ผู้ใช้ภาษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตมากขึ้น และสุดท้ายอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าในสมัยนี้ผู้ชายให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตมากยิ่งขึ้น และมีความคิดว่าผู้หญิงเป็นสิ่งไม่มีชีวิตลดน้อยลง

Abstract

This research aims to study the language forms that were used for women in *niras* literature and finds the similarities and contrasts among these language forms in different eras, and to study as well the language users' concepts regarding these metaphors on women in niras Literature. The researchers collected data from 3 eras of *niras* literature as follows: 10 works of *niras* literature in the Ayutthaya era, 25 works in the earlier Rattanakosin era (King Rama I-VI) and 25 works in the later Rattanakosin era (King Rama VII-present). The research found that the language users used three types of metaphors to present women: 1) live metaphor, 2) non-live metaphors and 3) supernatural metaphors, while using more of live metaphor and less non-live metaphor. The live metaphor has been used increasingly with each passing era while the non-live metaphor has been used less and the supernatural metaphor has not been used much—nor has it level of use changes much. As for the conceptual study, in the Ayutthaya era, language users considered women as non-live subjects that were only useful. In the earlier Rattanakosin era (King Rama I-VI), the language concepts expressed the ideas in line with the social conditions and cultural characteristics that were similar to those in the Ayutthaya era, reflecting the fact that men had more power and more authority than women. At present, since conditions in modern society have changed and women have a greater role in society, language users consider women more as live subjects than in the past. Finally, women's metaphors in niras literature show that in the earlier Rattanakosin era and in King Rama VII-present era, women were considered to be live subjects more commonly than they were in the Ayutthaya era.

บทนำ

อุปลักษณ์ (metaphor) เป็นการใช้รูปภาษาที่อ้างถึงสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง โดยการถ่ายโยงความหมายของรูปภาษาจากแวดวงความหมายหนึ่งไปยังอีกแวดวงความหมายหนึ่ง เช่น ลูกคือ*ดวงใจ*ของพ่อแม่ การใช้อุปลักษณ์ "ดวงใจ" ซึ่งหมายถึงอวัยวะที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อร่างกายของมนุษย์เพื่ออธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของ "ลูก" ที่มีต่อพ่อแม่ การใช้ภาษาในลักษณะดังกล่าวนี้ได้รับความสนใจศึกษาทั้งในด้านวรรณคดีและด้านภาษาศาสตร์ ในด้านวรรณคดี อุปลักษณ์จะช่วยทำให้งานประพันธ์มีสุนทรียภาพ ผู้อ่านเกิดจินตนาการที่ลึกซึ้งกว้างไกลยิ่งขึ้น หากแต่ในเชิงภาษาศาสตร์นั้น อุปลักษณ์ปรากฏอยู่ในรูปภาษาที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวันจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการสำคัญในการสื่อความหมาย ด้วยการขยายความหมายของวงศัพท์ที่มีอยู่ให้กว้างขวางและตรงกับความประสงค์ของผู้ใช้ภาษามากขึ้น อุปลักษณ์จึงมิได้มีบทบาทสำคัญเฉพาะในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารหรือเพื่อการประพันธ์เท่านั้น แต่ยังสามารถแสดงให้เห็นถึงระบบความคิด ค่านิยมและความเชื่อของคนในสังคมที่ใช้ภาษานั้นด้วย

นอกจากจะพบอุปลักษณ์ในภาษาที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังพบว่าในวรรณกรรมต่างๆ ก็ปรากฏการใช้รูปภาษาที่มีลักษณะเปรียบเทียบด้วยเช่นกัน โดยรูปภาษาในลักษณะเปรียบเทียบที่กวีเลือกใช้เพื่อถ่ายโยงความคิดให้ปรากฏภาพที่ชัดเจนนั้นจะเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่สะท้อนระบบความคิดเดียวกันกับอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของบุคคลในสังคมที่ใช้ภาษาในชีวิตประจำวัน รวมทั้งอุปลักษณ์ที่กวีใช้ในวรรณกรรมต่างๆ ยังเป็นรากฐานสำคัญที่มนุษย์ในสังคมนำรูปภาษามาสืบทอด ปรับเปลี่ยนใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันด้วย (Kövecses, 2002: 43-49)

สังคมไทยมีการใช้รูปภาษาในเชิงอุปลักษณ์มากมาย โดยเฉพาะ

อุปลักษณ์ที่เกี่ยวกับผู้หญิง อุปลักษณ์ที่ปรากฏจึงอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการคิดของคนในสังคมไทยที่มีต่อผู้หญิงได้เช่นกัน ลักษณะการใช้อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงปรากฏในการใช้ภาษาตามสื่อต่าง ๆ หลายรูปแบบโดยเฉพาะในวรรณกรรมนิราศที่มีลักษณะเป็นวรรณกรรมบริสุทธิ์ (pure literature) ซึ่งผู้แต่งมุ่งถ่ายทอดอารมณ์สะเทือนใจ ความประทับใจ จินตนาการ และความรู้สึกนึกคิดในขณะเดินทางโดยตรง ดังนั้นการขัดเกลาถ้อยคำที่ใช้กล่าวถึงนางอันเป็นที่รักจึงเกิดขึ้นน้อยมาก อุปลักษณ์ที่ใช้กล่าวถึงผู้หญิงนั้นจึงออกมาจากอารมณ์สะเทือนใจของกวีเป็นสำคัญและเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความคิดของกวีซึ่งเป็นผู้ชายในสังคมไทยที่มีต่อผู้หญิงโดยตรงเช่นเดียวกับอุปลักษณ์ที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวัน อุปลักษณ์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศจึงนับเป็นแหล่งข้อมูลอีกแหล่งหนึ่งที่สามารถสื่อถึงกระบวนการคิดของคนในสังคมไทยได้ ดังตัวอย่างเช่น

ฤๅว่าหลงใหลในพนราว พบมารวิกาตาว
พาเอา**ดวงชีพ**เรียมคลา
ฤๅหลงไปชมธารชรลา พบกุมภียักขรักษา
พาเอา**ดวงมาลย์**ไปภักษ์กิน

(ราชาพิลาปคำฉันท์)

ฝนตกฝนหากตก **แก้วกับอก**อย่าโกรธฝน
ลมพัดรับขวัญบน **แก้วโกมล**มานอนเนา

(บทเห่สังวาสและเห่ครวญ)

วรรณกรรมนิราศในยุคแรก ๆ ของวงวรรณกรรมไทยมักจะไม่ปรากฏชื่อกวีผู้ประพันธ์อย่างชัดเจน ดังเช่นนิราศที่พบในสมัยอยุธยาและวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์บางเรื่อง แต่จากหลักฐานที่มีผู้วิจัยศึกษาค้นคว้า

เพื่อหาข้อสันนิษฐานถึงผู้แต่งวรรณกรรมนิราศเรื่องต่างๆ การระบุตำแหน่งหน้าที่ของกวีที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่อง คำเรียกแทนตัวของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศ รวมทั้งเนื้อหาที่มีการคร่ำครวญอาลัยอาวรณ์ถึงหญิงอันเป็นที่รักในลักษณะที่แสดงความสัมพันธ์ทางเพศอย่างลึกซึ้งนั้น แม้สามารถระบุชื่อผู้แต่งได้อย่างชัดเจน แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่าผู้ประพันธ์วรรณกรรมนิราศในยุคแรกๆ ล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้น ความนิยมในการสร้างวรรณกรรมประเภทนิราศของผู้ชายซึ่งสืบทอดมาจากนิราศในยุคต้นนั้นทำให้เนื้อหาในวรรณกรรมนิราศสมัยต่อๆ มามักจะพรรณนาถึงหญิงที่ตนรัก จนกระทั่งกลายเป็นขนบของการแต่งนิราศมาจวบจนปัจจุบัน ผู้แต่งนิราศมักจะนิยมผูกเรื่องราวการคร่ำครวญถึงหญิงอันเป็นที่รักขณะที่เล่าถึงสิ่งที่ได้พบเห็นระหว่างการเดินทางด้วย (นิราศ, ออนไลน์: 2551) ดังนั้นหากเราต้องการศึกษาว่าคนในสังคม โดยเฉพาะผู้ชาย มีระบบความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างไร และในแต่ละยุคสมัยมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันหรือไม่ วรรณกรรมนิราศจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการศึกษาวิจัยได้เป็นอย่างดี เพราะนิราศเป็นวรรณกรรมที่กวีนิยมประพันธ์สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

วรรณกรรมนิราศนั้นมีผู้ศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องและแพร่หลาย เช่น การศึกษาเชิงวิเคราะห์ การศึกษาวิวัฒนาการ การศึกษาการสืบทอดขนบนิราศ ฯลฯ นอกจากการศึกษาวิจัยในลักษณะดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่าการนำศาสตร์ในสาขาอื่นมาใช้ในการศึกษาวรรณกรรมนิราศน่าจะทำให้ได้เห็นมุมมองใหม่ๆ ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นกว่าที่เคยมีผู้ศึกษามาแล้วในอดีต ดังนั้นจึงได้นำทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ศึกษาการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบ ที่สามารถสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน มาใช้ในการศึกษาอุปลักษณ์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ เพื่อเปรียบเทียบอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศต่างสมัย และเพื่อศึกษามโนทัศน์ที่เกิดจากการใช้อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาเฉพาะอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศที่มีลักษณะรูปภาษาเป็นนามหรือนามวลีที่ใช้กล่าวถึงผู้หญิง ซึ่งจะไม่ปรากฏโครงสร้างเปรียบเทียบโดยตรงให้เห็นอย่างเด่นชัด หากเป็นการนำคำศัพท์จากแวดวงอื่นๆ มาใช้เพื่อกล่าวอ้างถึงผู้หญิง ดังปรากฏคำเรียกผู้หญิงที่หลากหลายเด่นชัดและน่าสนใจ เช่น หัทเยศ ชีพเรียม น้องทองนพมาศ สุดาดวงจันทร์ เจ้าปักษี การเก็บข้อมูลรูปภาษาที่แสดงการอ้างถึงผู้หญิงอาศัยพิจารณาจากความหมายในบริบทของเนื้อหาเป็นสำคัญ เช่น เธอหลับใหลไปแล้วหรือแก้วตา คำว่า "แก้วตา" ในบริบทนี้มิได้หมายถึงอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายมนุษย์ แต่หมายถึงผู้หญิงที่กวีต้องการกล่าวถึงด้วยความห่วงใยและคิดถึงว่าขณะนี้เธอหลับไปแล้วหรือยัง และศึกษาเฉพาะอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศซึ่งเป็นตัวแทนในแต่ละยุคสมัย 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างสมัยละ 25 เรื่อง ยกเว้นสมัยอยุธยาที่มีวรรณกรรมนิราศเพียง 10 เรื่อง จึงใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมนิราศที่มีทั้งหมด

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับอุปลักษณ์ (Metaphors) และทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics) โดยรวบรวมรายชื่อวรรณกรรมนิราศทั้งหมดตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยปัจจุบัน จัดกลุ่มวรรณกรรมนิราศ โดยใช้การแบ่งยุคสมัยของวรรณคดีไทย และพิจารณา

จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ซึ่งน่าจะมีนัยสำคัญที่ส่งผลต่อมโนทัศน์ที่ผู้แต่งนิราศมีต่อผู้หญิง รวมทั้งพิจารณาจากปริมาณของวรรณกรรมนิราศที่พบในแต่ละยุคสมัยประกอบด้วย งานวิจัยนี้จึงแบ่งวรรณกรรมนิราศออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 วรรณกรรมนิราศสมัยอยุธยา กลุ่มที่ 2 วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 กลุ่มที่ 3 วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน จากนั้นเลือกตัวแทนวรรณกรรมนิราศซึ่งตรวจชำระแล้วในแต่ละยุคสมัย โดยการสุ่มสมัยละ 25 เล่ม ยกเว้นในสมัยอยุธยาซึ่งจะใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมนิราศที่พบทั้งหมด 10 เรื่อง เนื่องจากมีวรรณกรรมนิราศเพียง 10 เรื่องเท่านั้น ส่วนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7– ปัจจุบัน คัดเลือกวรรณกรรมนิราศโดยวิธีการสุ่มตัวอย่างด้วยการจับสลาก สมัยละจำนวน 25 เรื่อง รวม 3 สมัย ใช้ข้อมูล 60 เรื่อง อ่านวรรณกรรมนิราศเพื่อศึกษาเนื้อหาและบริบทแวดล้อมของรูปภาษาที่มีลักษณะเปรียบเทียบถึงผู้หญิง เก็บข้อมูลรูปภาษาที่มีลักษณะเป็นอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงจากวรรณกรรมนิราศซึ่งสุ่มตัวอย่างเลือกแล้ว โดยมีเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงนั้นจะต้องเป็นรูปภาษาที่มีการถ่ายโยงความหมายจากแวดวงความหมายหนึ่งซึ่งเป็นแวดวงความหมายต้นทางไปยังแวดวงความหมายผู้หญิงซึ่งเป็นแวดวงความหมายปลายทาง การเก็บข้อมูลอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในงานวิจัยนี้จะพิจารณารูปภาษาที่มีลักษณะกล่าวถึงผู้หญิงซึ่งปรากฏในวรรณกรรมนิราศในลักษณะที่เป็นรูปภาษานามหรือนามวลีที่อ้างถึงผู้หญิงซึ่งนำรูปคำศัพท์จากแวดวงอื่นๆ มาใช้เพื่อกล่าวถึงผู้หญิง โดยไม่ปรากฏโครงสร้างการเปรียบเทียบโดยตรงให้เห็นอย่างเด่นชัด การพิจารณาเก็บข้อมูลนั้นจะพิจารณารูปภาษาจากบริบทของเนื้อหาเป็นสำคัญ

การวิเคราะห์และศึกษาความหมายของรูปภาษาที่นำมาใช้เป็นอุปลักษณ์

เกี่ยวกับผู้หญิงจะยึดความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 และการวิเคราะห์ตีความของผู้วิจัยในฐานะที่เป็นเจ้าของภาษาในการอธิบายรูปภาษาที่เป็นอุปลักษณ์ดังกล่าว จากนั้นจัดกลุ่มและแยกประเภทของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ตามขอบเขตความหมายของรูปภาษา (semantic domain) ซึ่งประกอบด้วย ขอบเขตความหมายของรูปภาษาก่อนที่จะนำไปใช้เปรียบเทียบ (source domain) และขอบเขตความหมายของรูปภาษาที่เกิดหลังจากการเปรียบเทียบ (target domain) แสดงผลอุปลักษณ์ที่ปรากฏเชิงปริมาณ เปรียบเทียบปริมาณการปรากฏของอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศแต่ละสมัยโดยใช้ค่าร้อยละ เพื่อแสดงให้เห็นถึงระบบมโนทัศน์ที่แตกต่างกันหรือเปลี่ยนแปลงไปของผู้ใช้ภาษาในแต่ละสมัย วิเคราะห์มโนทัศน์ผู้หญิงจากการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางความหมายของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศ และสรุปและอภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ทำให้ทราบรูปภาษาที่ใช้เป็นอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศและทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงการใช้อุปลักษณ์เพื่อกล่าวถึงผู้หญิงในแต่ละสมัย อีกทั้งยังทำให้ทราบมโนทัศน์ที่สะท้อนมาจากการใช้อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงของคนในสังคม

แนวคิดทฤษฎี

งานวิจัยเรื่องอุปลักษณ์ที่เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Linguistics)

ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชาน เป็นทฤษฎีที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและความคิดของมนุษย์ โดยเชื่อว่ากระบวนการทางความคิดของมนุษย์นั้นเกิดจากประสบการณ์ที่ได้มาจากการรับรู้ของตน ซึ่งจะส่งผล

โดยตรงต่อความหมายที่แสดงออกมาในการใช้ภาษา ทฤษฎีนี้จะประมวลความรู้ในด้านต่างๆ ได้แก่ จิตวิทยา ภาษาศาสตร์ มานุษยวิทยา ปรัชญา และคอมพิวเตอร์ มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ภาษา เพื่อศึกษาระบบการคิด การเรียนรู้ การรับรู้ และการหาเหตุผลของมนุษย์ การศึกษาอุปลักษณ์ซึ่งเป็นการใช้ภาษาในลักษณะเปรียบเทียบเป็นข้อมูลสำคัญที่สามารถนำมาใช้อธิบายระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี (Lakoff, 1987)

Ungerer และ Schmid (2006: 2-3) กล่าวว่า มีแนวทางในการศึกษาภาษาศาสตร์ปริชาน 3 แนวทาง ดังนี้

1. แนวคิดด้านประสบการณ์ (Experiential view) แนวคิดนี้เป็นการอธิบายข้อมูลทางภาษาจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้ใช้ภาษา กล่าวคือ การเลือกใช้ภาษาของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่มนุษย์เคยประสบมาเป็นสำคัญ ดังนั้นมนุษย์จึงมักจะเลือกใช้ภาษาเพื่อสื่อสารความคิดที่เป็นนามธรรม โดยใช้ประสบการณ์ที่มีเชื่อมโยงเพื่ออธิบายถึงสิ่งที่ยังไม่คุ้นเคยหรือสิ่งที่เป็นนามธรรมให้สามารถเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนขึ้น ซึ่งวิธีการเชื่อมโยงความคิดในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะของการเปรียบเทียบ

2. แนวคิดด้านความเด่น (Prominence view) แนวคิดนี้เป็นการอธิบายวิธีการเลือกและจัดการกับข้อมูลโดยพิจารณาจากคุณสมบัติเด่นของสิ่งนั้น โดยกล่าวว่ามนุษย์จะเลือกใช้ภาษา เลือกนำเสนอข้อมูล และมีวิธีการนำคำมาเรียบเรียงอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์มีการรับรู้ภาพที่ปรากฏอย่างไร ซึ่งประสบการณ์ที่มีจะทำให้มนุษย์มองเห็นสิ่งที่เด่นต่างกัน เลือกให้ความสำคัญกับสิ่งที่แตกต่างกัน ทำให้การเรียบเรียงถ่ายทอดภาษาที่แสดงออกมามีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

3. แนวคิดด้านความใส่ใจ (Attentional view) แนวคิดนี้อธิบายถึงการนำเอาความใส่ใจกับสถานการณ์ของการใช้ภาษามาอธิบายปรากฏการณ์

ของการใช้ภาษา กล่าวคือ การเลือกใช้ภาษาของมนุษย์นั้นจะขึ้นอยู่กับความสนใจและมุมมองของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ความสนใจและมุมมองที่แตกต่างกันย่อมส่งผลให้มนุษย์เลือกใช้ถ้อยคำภาษาในลักษณะที่ไม่เหมือนกัน

การศึกษาภาษาศาสตร์ปริชานทั้ง 3 แนวทางนี้เป็นการอธิบายข้อมูลทางภาษาจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้ใช้ภาษา และเป็นการศึกษาโดยเน้นที่ข้อมูลภาษามากกว่าการอธิบายด้วยกฎหรือสูตรต่างๆ

ทฤษฎีภาษาศาสตร์ปริชานนอกจะเป็นการศึกษาว่าภาษามีผลมาจากประสบการณ์รอบตัวของมนุษย์แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าความสามารถในการใช้ภาษาของมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับความสามารถในการรับรู้อื่นๆ ทั้งในเรื่องการจำแนกประเภท (categorization) การรับรู้ (perception) ความทรงจำ (memory) และการเลือกให้ความสนใจ (attention allocation) ความคิดและการแสดงออกถึงภาพในจิตใจและความหมายของถ้อยคำจะถูกเชื่อมโยงกับมโนทัศน์เชิงอุปลักษณ์ (metaphor) นามนัย (metonymy) รวมทั้งการผสมผสานเข้ากับกระบวนการทำความเข้าใจ (comprehensive cognitive) และโครงสร้างทางวัฒนธรรม (cultural models) (Ungerer & Schmid , 2006)

ระบบมโนทัศน์ (Conceptual system)

มโนทัศน์หรือความคิดเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ประสบการณ์รอบตัวของมนุษย์ ระบบความคิด (Conceptual system) ของมนุษย์ประกอบด้วยสิ่งที่มนุษย์รับรู้ ความเข้าใจต่อสิ่งต่างๆ บนโลก และความสัมพันธ์กับผู้อื่น ระบบความคิดของมนุษย์มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบ ไม่ว่าจะเป็นวิธีการคิด ประสบการณ์ที่พบ การกระทำ ตลอดจนสิ่งต่างๆ ที่เราสื่อสารออกมาในชีวิตประจำวัน ล้วนแต่มีลักษณะของการเปรียบเทียบทั้งสิ้น โดยเมื่อมนุษย์พบเห็นสิ่งใหม่ ก็จะนำสิ่งนั้นไปเปรียบเทียบกับสิ่งเก่าที่

มีอยู่ในประสบการณ์ แล้วประมวลผลออกมาเป็นความคิด การกระทำและคำพูด (Lakoff & Johnson, 1980: 3)

การใช้ภาษาในการสื่อสารของมนุษย์เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สามารถนำมาใช้ทำความเข้าใจระบบความคิดของมนุษย์ โดยผู้ใช้ภาษาจะอาศัยประสบการณ์การรับรู้ทางร่างกาย (bodily experience) และประสบการณ์การรับรู้ต่าง ๆ จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว (physical environment) ซึ่งเป็นประสบการณ์พื้นฐานที่อยู่ใกล้ตัวมนุษย์มาใช้นำเสนอความคิดให้ปรากฏเป็นรูปร่าง (embodiment) สร้างเป็นรูปภาษาในลักษณะเปรียบเทียบเพื่อถ่ายโยงความคิดนั้น (Kövecses, 2002:16-20) ภาษาในลักษณะของการเปรียบเทียบซึ่งมนุษย์ถ่ายทอดออกมาโดยอัตโนมัติจึงสามารถสะท้อนให้เห็นระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาหรือที่เรียกว่าอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual Metaphor) ซึ่งสามารถเขียนแผนภูมิแสดงมิติสัมพันธ์ทางโครงสร้างระหว่างรูปภาษา ความคิดและสิ่งที่อ้างถึง ("Triangle of reference," online: 1) ได้ดังนี้

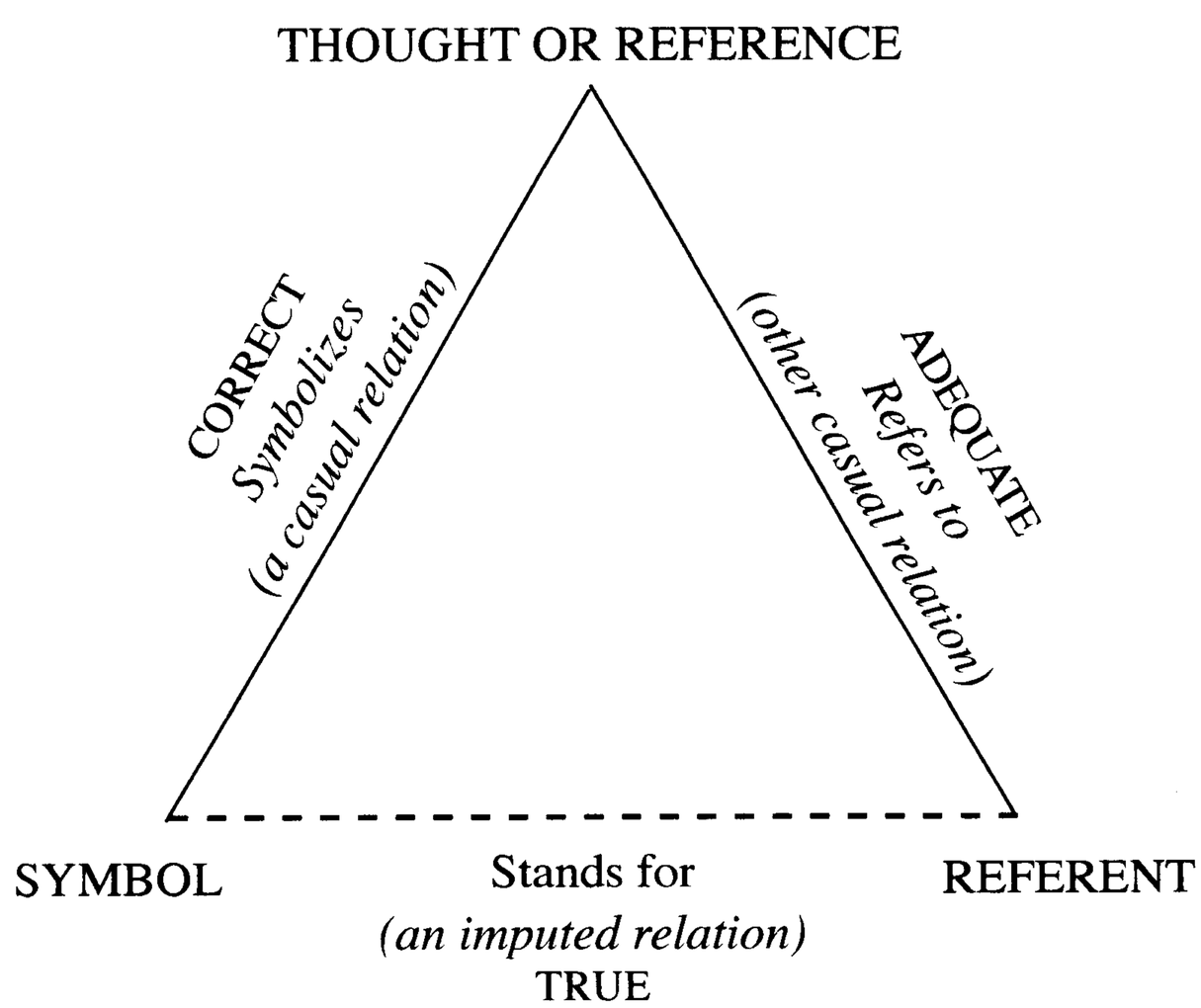

การศึกษามโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการอธิบายความหมายของถ้อยคำภาษาที่มนุษย์เลือกใช้ในการสื่อสาร

การศึกษาอุปลักษณ์ (Metaphor)

การศึกษาอุปลักษณ์ (Metaphor) ตามแนวภาษาศาสตร์ แบ่งได้เป็น 2 แนวคิด ได้แก่ การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวคิดเดิม (Traditional Theory) เป็นการศึกษาอุปลักษณ์ในลักษณะที่ทำให้เกิด จินตนาการที่ลึกซึ้ง กว้างไกล เป็นการอธิบายอุปลักษณ์จากการตีความรูปภาษาในเชิงเปรียบเทียบ กล่าวคือ เป็นการนำความหมายของคำไปใช้ในเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดภาพพจน์ รวมทั้งเป็นการขยายความหมายของคำออกไปจากความหมายเดิมซึ่งทำให้เกิดความเปรียบขึ้น อุปลักษณ์ตามแนวคิดเดิมจึงเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษาที่นำมาเปรียบเทียบกับความหมายที่ต้องการเปรียบเทียบเป็นสำคัญ โดยในโครงสร้างของความเปรียบจะปรากฏคำว่า เหมือน เป็น ราวกับ ดัง ฯลฯ

ส่วนการศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive Theory) ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้นำมาใช้ศึกษาอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศนั้นจะเป็นการอธิบายว่านอกจากอุปลักษณ์จะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษากับการอธิบายความหมายจากการตีความของการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบแล้ว อุปลักษณ์ยังเป็นเรื่องของการใช้ภาษาที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาอีกด้วย อุปลักษณ์จึงไม่ได้มีรูปแบบที่เป็นเพียงโครงสร้างเพื่อเปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาในชีวิตประจำวัน และสะท้อนระบบความคิดของคนในสังคมด้วย การใช้ภาษาของมนุษย์จึงสามารถบอกให้รู้ได้ว่าคนในสังคมมีระบบความคิดหรือมีมโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ อย่างไร

อุปลักษณ์คือรูปภาษาที่เกิดจากการใช้ภาษาในเชิงเปรียบเทียบ โดยใช้ความเข้าใจหรือประสบการณ์ที่มีต่อคุณสมบัติของสิ่งหนึ่งเพื่อทำความเข้าใจต่อลักษณะหรือคุณสมบัติของอีกสิ่งหนึ่ง อุปลักษณ์เป็นการแสดงออก

ทางภาษาในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบความคิดของมนุษย์โดยตรง อุปลักษณ์ที่มนุษย์ใช้เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตของผู้ใช้ภาษา ทั้งประสบการณ์ทางกาย (bodily experience) และประสบการณ์ทางวัฒนธรรม (cultural experience) การทำความเข้าใจอุปลักษณ์ที่มนุษย์ใช้จึงทำให้เข้าใจการกระทำและระบบความคิดของมนุษย์มากขึ้น (George Lakoff & Mark Johnson, 1980)

Kövecses (2002) ได้กล่าวไว้ว่าอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual metaphor) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามสัญชาตญาณของมนุษย์ ผู้ใช้ภาษาจะอาศัยประสบการณ์การรับรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะการนำเอาประสบการณ์ทางร่างกายมาใช้ "สร้างรูป" (embodiment) ภาษาในลักษณะเปรียบเทียบ คือจะถ่ายทอดความคิดความรู้สึกซึ่งเป็นนามธรรมโดยใช้อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นรูปธรรมมาอธิบายแทน เพื่อถ่ายโยงความคิดและอธิบายสิ่งที่ผู้ใช้ภาษาต้องการสื่อสารให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. Structural metaphor คือ อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่มีการถ่ายโยงความหมายระหว่างวงความหมายต้นทางและวงความหมายปลายทางในลักษณะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

2. Ontological metaphor คือ อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่นำสิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่เป็นรูปธรรมน้อยกว่า ไปเปรียบกับสิ่งที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากกว่า เพื่อจะได้สามารถเข้าใจสิ่งที่มีลักษณะซับซ้อนกว่าได้ง่ายขึ้น

3. Orientation metaphor คือ อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่เกิดจากการนำประสบการณ์ที่เกี่ยวกับพื้นที่และการเคลื่อนที่ไปในทิศทางต่าง ๆ มาใช้เปรียบเทียบเพื่อทำความเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การศึกษาอุปลักษณ์ตามแนวภาษาศาสตร์ปริชานนั้น จะพิจารณารูปภาษาที่มีการเปรียบเทียบทั้งที่อาศัยโครงสร้างทางภาษาที่มีคำเชื่อม

และไม่มีคำเชื่อม โดยอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์จะมีกระบวนการถ่ายโยงความสัมพันธ์ (mapping) ของคุณสมบัติที่มีร่วมกันของสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกันระหว่างวงความหมายต้นทาง (source domain) คือสิ่งที่นำมาใช้เปรียบเทียบ และวงความหมายปลายทาง (target domain) คือสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ

นอกจากการสื่อสารของมนุษย์จะมีลักษณะเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์แล้ว การสื่อสารของมนุษย์ก็ปรากฏรูปภาษาที่เรียกว่า "นามนัย" (metonymy) ด้วยเช่นกัน แต่นามนัยจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากอุปลักษณ์อย่างชัดเจน กล่าวคือ นามนัยจะเป็นกระบวนการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งเพื่ออ้างถึงอีกสิ่งหนึ่ง หรือกล่าวถึงคุณสมบัติของสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง โดยความสัมพันธ์ของสิ่งสองสิ่งที่กล่าวถึงนั้นจะปรากฏอยู่ในมโนทัศน์เดียวกัน ดังนั้นกระบวนการเชื่อมโยงความสัมพันธ์จึงมีลักษณะเป็นการเชื่อมโยงภายในมโนทัศน์ ต่างจากอุปลักษณ์ซึ่งกระบวนการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายนอกมโนทัศน์ (ชัชวดี ศรลัมพ์, 2549: 42)

Kövecses (2002: 146-147) ได้กล่าวถึงลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างอุปลักษณ์ (metaphor) ซึ่งมีการกระบวนการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายนอกวงความหมายและนามนัย (metonym) ซึ่งมีลักษณะของการถ่ายโยงภายในวงความหมายเดียวกัน โดยการใช้แผนภาพลักษณะการถ่ายโยงความหมายที่แตกต่างกัน ไว้ดังนี้

Metaphorical relationship

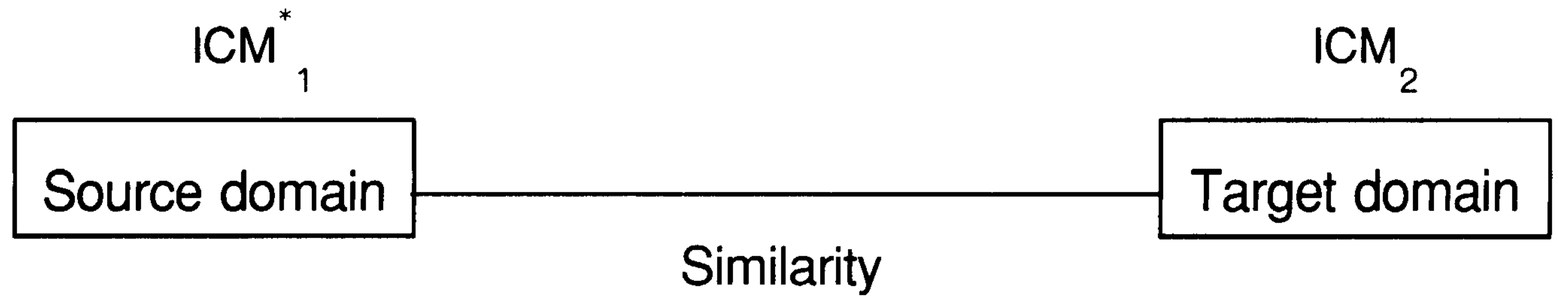

* ICM ย่อมาจาก idealized cognitive model

Metonymic relationship

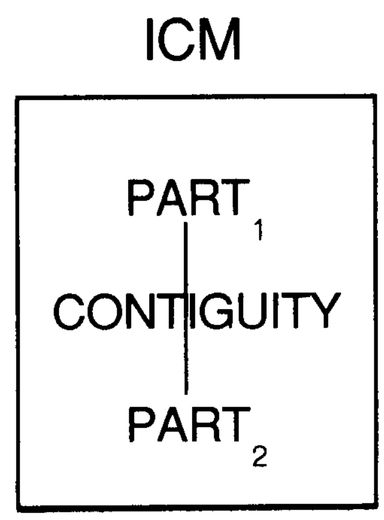

จากแผนภาพข้างต้น อุปลักษณ์จะเป็นการทำความเข้าใจต่อคุณสมบัติของสิ่งหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจต่อลักษณะหรือคุณสมบัติของอีกสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่คนละขอบเขตมโนทัศน์ แต่นามนัยมีลักษณะการถ่ายโยงความคิดที่แตกต่างจากอุปลักษณ์ คือ นามนัยจะเป็นการนำเอาคุณสมบัติส่วนหนึ่งมากล่าวอ้างถึงสิ่งนั้นซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในมโนทัศน์เดียวกัน

ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้จึงมิได้มุ่งศึกษานามนัย หากแต่มุ่งที่จะศึกษาเฉพาะอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศเท่านั้น

ผลการศึกษา

จากการศึกษาอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศ สามารถสรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังต่อไปนี้

อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ

จากการศึกษาอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ ผู้วิจัยจำแนกประเภทอุปลักษณ์ออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต

    1.1 อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวี

    1.2 อุปลักษณ์สัตว์

    1.3 อุปลักษณ์พืช

2. อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิต

2.1 อุปลักษณ์สิ่งประดิษฐ์

2.2 อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

3. อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ

วรรณกรรมนิราศในแต่ละสมัยมีอุปลักษณ์ที่ปรากฏ 3 ประเภท โดยในแต่ละสมัยมีค่าร้อยละที่แตกต่างกันไป ดังนี้ วรรณกรรมนิราศในสมัยอยุธยาปรากฏรูปภาษาเรียงตามลำดับมากไปหาน้อย ได้แก่ อุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อุปลักษณ์พืช อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวี อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และอุปลักษณ์สัตว์เป็นลำดับสุดท้าย วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 เรียงตามลำดับรูปภาษาที่ปรากฏจากมากไปหาน้อย ได้แก่ อุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวี อุปลักษณ์พืช อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ และอุปลักษณ์สัตว์เป็นลำดับสุดท้าย และวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน รูปภาษาที่ปรากฏเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวี อุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อุปลักษณ์พืช อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และอุปลักษณ์สัตว์เป็นลำดับสุดท้าย

จากการวิจัยอุปลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศพบว่า อุปลักษณ์ที่ปรากฏแตกต่างกันนั้นสามารถถ่ายโยงความคิดระหว่างความหมายของรูปภาษาที่นำมาใช้เป็นอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงได้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

1. ความสำคัญของผู้หญิง จากการวิเคราะห์การถ่ายโยงคุณสมบัติของอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิง พบการถ่ายโยงความคิดที่แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้หญิงในลักษณะที่คล้ายกัน คือ การถ่ายโยงความสำคัญของสิ่ง

ต่างๆ ที่มีต่อผู้ใช้ภาษา คือ ชีวิตและอวัยวะร่างกาย พืช สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดวงชีพ แม่ดวงใจ ดวงเดือน โคม ยาใจ ข้าว

2. ลักษณะรูปร่างหน้าตาและอุปนิสัยใจคอของผู้หญิง จากการวิเคราะห์พบว่าอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงต่างๆ ทั้ง พืช สัตว์ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ล้วนแล้วแต่มีลักษณะการถ่ายโยงวงความหมายไปยังลักษณะรูปร่าง หน้าตา ความสวยงามและลักษณะนิสัยของผู้หญิง เช่น บัวมาศ นางฟ้า สร้อยโสภา แจ่มจันทร์ ส่วนในเรื่องลักษณะนิสัยของผู้หญิงนั้น อุปลักษณ์ที่มีลักษณะการถ่ายโยงไปถึงลักษณะนิสัยที่ดีและไม่ดีของผู้หญิง ก็คือ สัตว์ เช่น ปลา นก ผึ้ง ควาย เหี้ย

3. บทบาทและสถานภาพทางสังคมของผู้หญิง อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงที่พบ มีลักษณะการถ่ายโยงวงความหมายในเรื่องบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การถ่ายโยงบทบาทและสถานภาพของสัตว์ พืช สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น นางสาวสวรรค์ ลายคราม แก้วกับกรควาย ดวงจันทร์

จากการวิจัยจึงอาจกล่าวได้ว่ารูปภาษาที่ใช้กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงในทุกสมัยมีความนิยมในการใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบกับผู้หญิงในลักษณะที่คล้ายกัน มีการเชื่อมโยงความหมายที่สอดคล้องกัน หากแต่มีรายละเอียดความนิยมที่แตกต่างกันไปในแต่ละสมัยเท่านั้น คือ ในสมัยอยุธยาผู้ใช้ภาษานิยมใช้ อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิตในการกล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิง อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์จากรูปภาษาที่ใช้ในลักษณะเปรียบเทียบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษามีแนวความคิดที่ว่าผู้หญิงเป็นสิ่งไม่มีชีวิตจิตใจ เป็นเพียงส่วนประกอบในชีวิตของผู้ชาย เป็นสิ่งที่สร้างความ

มั่นคงและสร้างความสุขสบายให้กับชีวิตผู้ชาย ผู้ชายจะให้ความสำคัญกับคุณค่าที่เกิดจากหน้าที่ซึ่งมีประโยชน์ในการใช้งานและการได้ครอบครองสิ่งที่มีความสวยงามเป็นสำคัญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 ผู้ใช้ภาษานิยมใช้อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิตในการกล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิง อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์จากรูปภาษาที่ใช้ในลักษณะเปรียบเทียบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษามีแนวความคิดว่าผู้หญิงมีชีวิตจิตใจ มีอารมณ์ความรู้สึก ผู้หญิงอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต มีบทบาทสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนได้โดยตรงกับชีวิตผู้ชาย แนวความคิดดังกล่าวนี้ปรากฏชัดเจนมากยิ่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน แม้การให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้ชายจะปรากฏชัดเจนขึ้นกว่าในสมัยอยุธยา แต่ก็พบว่ายังปรากฏแนวความคิดที่ผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุ เครื่องใช้ที่เป็นส่วนประกอบในการดำรงชีวิต แม้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์จะมีแนวโน้มที่ลดน้อยลงตามลำดับยุคสมัยก็ตาม

การเปรียบเทียบอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศต่างสมัย

การพิจารณาเปรียบเทียบอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศทั้ง 3 สมัย คือ วรรณกรรมนิราศในสมัยอยุธยา วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตน-โกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน สรุปได้ว่ามีการใช้รูปภาษาที่เป็นอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงเหมือนและแตกต่างกันในแต่ละสมัย โดยจำแนกประเภทของอุปลักษณ์ได้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต

จากการวิจัยพบว่าวรรณกรรมนิราศทุกสมัยล้วนแต่กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงโดยใช้อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวี อุปลักษณ์พืชและอุปลักษณ์สัตว์ โดยมีรายละเอียดความแตกต่างในแต่ละสมัย ดังนี้

อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวี วรรณกรรมนิราศทุกสมัยในกลุ่มอุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต ผู้ใช้ภาษานิยมนำชีวิตและอวัยวะร่างกายมาใช้กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงมากที่สุด และปริมาณค่าร้อยละที่พบอุปลักษณ์ดังกล่าวยังเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับยุคสมัยด้วย อุปลักษณ์ชีวิตและอวัยวะร่างกายของกวีที่นำมาใช้ส่วนใหญ่จะมีรูปภาษาที่คล้ายกันในทุกสมัยและส่วนใหญ่เป็นอวัยวะสำคัญของร่างกายที่มนุษย์ขาดไม่ได้ คือ หัวใจ ดวงตา แก้วตา และขวัญ

อุปลักษณ์พืช วรรณกรรมนิราศทั้ง 3 สมัยปรากฏการใช้รูปภาษาเกี่ยวกับดอกไม้นำมาใช้เปรียบเทียบถึงผู้หญิงมากที่สุด แต่มีปริมาณที่ลดน้อยลงตามลำดับยุคสมัยจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยพบว่านอกจากรูปคำที่มีความหมายกล่าวถึงดอกไม้ซึ่งนิยมนำมาใช้ทุกสมัยแล้ว วรรณกรรมอยุธยาพบว่านิยมนำดอกบัวมาเปรียบเทียบถึงผู้หญิงมากที่สุด เพราะนอกจากจะเป็นดอกไม้ที่มีลักษณะเหมือนหน้าอกซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นเพศหญิงแล้ว ดอกบัวยังเป็นดอกไม้ที่ถือว่าเป็นเลิศแห่งดอกไม้ทั้งปวงด้วย ในขณะที่วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน แม้จะยังคงปรากฏการนำดอกบัวมาใช้กล่าวถึงผู้หญิง แต่ก็พบว่ามีชนิดดอกไม้ที่หลากหลายมากขึ้นกว่าในวรรณกรรมนิราศสมัยอยุธยา ลักษณะการเปลี่ยนแปลงจากความนิยมนำดอกบัวซึ่งมีลักษณะคล้ายหน้าอกผู้หญิงและคนไทยเชื่อว่าเป็นดอกไม้ชั้นสูงมาใช้เปรียบเทียบกับผู้หญิงในสมัยอยุธยานั้น น่าจะเกิดมาจากลักษณะของวรรณกรรมนิราศซึ่งมีขนบในการคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักเป็นหลัก ดังนั้นเนื้อหาการคร่ำครวญส่วนใหญ่จึงมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับผู้หญิงซึ่งเป็นคนสำคัญในชีวิตและให้คุณค่าว่ามีลักษณะที่เหนือกว่าหญิงทั้งปวง ส่วนการเปลี่ยนแปลงของลักษณะวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตน-โกสินทร์ทั้งรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน ซึ่งผู้ใช้ภาษา

นอกจากจะยังคงนิยมคร่ำครวญถึงหญิงอันเป็นที่รักแล้วนั้น ผู้ใช้ภาษายังมักจะนิยมสอดแทรกทัศนะต่าง ๆ ที่พบเห็นในการเดินทาง รวมทั้งทัศนะที่มีต่อผู้หญิงอื่น ๆ ที่เดินทางไปพบเห็นด้วย แม้จะมิใช่นางอันเป็นที่รักก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงของขนบวรรณกรรมนิราศนี้ทำให้ผู้ใช้ภาษาซึ่งมีแนวความคิดว่าผู้หญิงมีลักษณะเหมือนดอกไม้จึงเลือกชนิดของดอกไม้ที่ปรากฏพบเห็นทั่วไปซึ่งมีลักษณะความสวยงามที่หลากหลายแตกต่างกันไปเพื่อมาสื่อถึงผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศ ในแง่ของความหลากหลายของอุปลักษณ์พืชนั้น แม้จะพบว่ามีการนำอุปลักษณ์ต้นไม้และผลไม้มาใช้กล่าวถึงเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในวรรณกรรมนิราศรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 แต่ในทุกสมัยก็พบว่ามีปริมาณการใช้อุปลักษณ์ดังกล่าวไม่มากนัก

อุปลักษณ์สัตว์ วรรณกรรมนิราศทุกสมัยพบการใช้อุปลักษณ์สัตว์นำมาเปรียบเทียบถึงผู้หญิงไม่มากนัก แต่มีค่าร้อยละที่เพิ่มสูงขึ้น วรรณกรรมนิราศสมัยอยุธยานำสัตว์มาเปรียบเทียบถึงผู้หญิงเพียง 2 อุปลักษณ์ โดยนำสัตว์มาใช้เปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของพฤติกรรมและลักษณะที่คล้ายกับผู้หญิงเท่านั้น ในขณะที่วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน พบอุปลักษณ์สัตว์ที่เพิ่มขึ้นและหลากหลายขึ้น โดยนอกจากอุปลักษณ์ส่วนใหญ่จะนำลักษณะและพฤติกรรมที่ดีของสัตว์มาใช้กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงแล้ว วรรณกรรมทั้ง 2 สมัยนี้ยังปรากฏการนำลักษณะและพฤติกรรมที่ไม่ดีของสัตว์มาใช้กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงด้วย ลักษณะการนำพฤติกรรมที่ไม่ดีของสัตว์มาเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นนั้นน่าจะมาจากการเปลี่ยนแปลงของลักษณะเนื้อหานิราศ กล่าวคือ ในสมัยอยุธยามุ่งเน้นกล่าวถึงนางอันเป็นที่รัก จึงไม่นิยมนำสัตว์มากล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิง หรือถ้ามีการกล่าวเปรียบเทียบก็มักจะกล่าวถึงความสวยงามและพฤติกรรมที่ดีงามเท่านั้น ส่วนนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์

เนื้อหาในวรรณกรรมมุ่งเน้นการสะท้อนทัศนะต่างๆ เกี่ยวกับผู้หญิงที่พบเห็นมากขึ้น การกล่าวถึงผู้หญิงจึงมีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในลักษณะที่ดีและไม่ดี ลักษณะของสัตว์ที่ดีซึ่งนำมาใช้เปรียบเทียบกับผู้หญิง จึงนำมาใช้กล่าวถึงนางอันเป็นที่รักเช่นในอดีต หากแต่จะนำลักษณะและพฤติกรรมของสัตว์ที่ไม่ดีมากล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิงซึ่งเป็นที่รักแต่สร้างความทุกข์ร้อนให้ หรือผู้หญิงอื่นๆ ที่ผู้ใช้ภาษาเห็นว่ามีลักษณะและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

2. อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิต

จากการศึกษาเปรียบเทียบอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ พบว่าในวรรณกรรมนิราศสมัยอยุธยาปรากฏรูปภาษาที่เกี่ยวกับสิ่งไม่มีชีวิตนำมาใช้กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงมากที่สุด และมีค่าร้อยละที่ลดน้อยลงในสมัยต่อๆ มา โดยทุกสมัยพบอุปลักษณ์ย่อย คือ อุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและอุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีรายละเอียดดังนี้

อุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ในสมัยอยุธยาและสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 ผู้ใช้ภาษานิยมนำอุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้กล่าวถึงผู้หญิงมีจำนวนมากที่สุด แต่ก็มีปริมาณที่ลดน้อยลงตามลำดับยุคสมัย โดยอุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในทุกสมัยพบว่านิยมใช้รูปภาษาที่เกี่ยวกับแก้วที่มีค่ามาใช้กล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิงมากที่สุด วรรณกรรมนิราศในสมัยรัชกาลที่ 1 – 6 และสมัยรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน แม้ว่าจะมีจำนวนอุปลักษณ์สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นลดน้อยลงตามลำดับ แต่ก็พบว่ามีอุปลักษณ์ย่อยที่มีความหลากหลายมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ 7 – ปัจจุบัน และอุปลักษณ์ย่อยที่พบก็แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้หญิงในฐานะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตที่ขาดไม่ได้มากขึ้น เช่น การนำอาหารและยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตมาเปรียบเทียบกับผู้หญิง

อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากการพิจารณาเปรียบเทียบอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศแต่ละสมัย พบการใช้อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเปรียบเทียบถึงผู้หญิงทุกสมัย แต่พบในจำนวนไม่มากนัก วรรณกรรมนิราศในสมัยอยุธยาพบการใช้อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติน้อยที่สุด โดยพบว่าผู้แต่งนิยมนำดวงจันทร์มาใช้กล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิงเท่านั้น โดยมุ่งเน้นที่จะถ่ายทอดความคิดในเรื่องของลักษณะที่งดงามของผู้หญิง สถานภาพและระยะทางที่อยู่ห่างไกลกันเป็นสำคัญ วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 ปรากฏการใช้อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติกล่าวเปรียบเทียบกับผู้หญิงมากที่สุดและหลากหลายที่สุดกว่าในทุกสมัย โดยนอกจากจะแสดงให้เห็นลักษณะที่สวยงามของผู้หญิง และระยะทางหรือสถานภาพที่ห่างไกลกันแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้หญิงที่มีต่อผู้ชายมากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมนิราศที่มุ่งแสดงความคิดถึงผู้หญิงในทัศนะที่หลากหลายมากขึ้น และสอดคล้องกับสภาพวัฒนธรรมที่สังคมให้ความสำคัญกับสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงมากขึ้น ในขณะที่วรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน มีจำนวนการใช้อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และชนิดของสิ่งที่ใช้เปรียบเทียบถึงผู้หญิงลดน้อยลงกว่าในวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 แต่มีจำนวนที่มากกว่าและหลากหลายกว่าในวรรณกรรมนิราศสมัยอยุธยา การใช้อุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติน้อยลงนี้น่าจะมาจากความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์ที่มีต่อดวงจันทร์มากขึ้น ซึ่งพบว่าลักษณะหลายประการของดวงจันทร์มิได้สอดคล้องกับผู้หญิง กวีในสมัยหลังจึงนำอุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติชนิดอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะบางประการคล้ายกับผู้หญิงมาใช้กล่าวถึงผู้หญิงมากขึ้น นอกจากนั้นสภาพ

สังคมและวัฒนธรรมที่ผู้หญิงและผู้ชายมีบทบาทเท่าเทียมกัน การติดต่อสื่อสารมิได้มีความยากลำบากเท่ากับในอดีต จึงทำให้มีการนำอุปลักษณ์ชนิดนี้มาเปรียบเทียบกับผู้หญิงลดน้อยลง โดยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการนำลักษณะอันงดงามโดดเด่นมาเปรียบเทียบกับผู้หญิงเป็นสำคัญ แม้จะพบอุปลักษณ์สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในแต่ละสมัยที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่พบเหมือนกันก็คือ ผู้แต่งวรรณกรรมนิราศทุกสมัยนิยมนำดวงจันทร์มาเปรียบเทียบถึงผู้หญิงมากที่สุด โดยอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ดังกล่าวน่าจะแสดงให้เห็นความคิดของผู้ใช้ภาษาในแต่ละยุคสมัยที่มีความคิดว่าผู้หญิงเป็นสิ่งที่สวยงาม มีลักษณะอันโดดเด่น มีสถานภาพที่สูงกว่าหรืออยู่ในระยะทางที่ห่างไกลกัน รวมทั้งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อผู้ชาย

3. อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ จากการพิจารณาเปรียบเทียบอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศแต่ละสมัย พบการใช้อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติเปรียบเทียบกับผู้หญิงทุกสมัย แต่พบในจำนวนไม่มากนัก วรรณกรรมนิราศในสมัยรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบันพบว่ามีการใช้อุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติมากที่สุด โดยลักษณะการนำสิ่งเหนือธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่เพิ่มมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์น่าจะมาจากอิทธิพลของความเชื่อและการเรียนรู้วัฒนธรรมต่าง ๆ จากวรรณกรรมที่มีข้อมูลความรู้ที่ชัดเจนและมีการถ่ายทอดความรู้และความเชื่อต่าง ๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้นตามความเจริญก้าวหน้าของระบบการศึกษาเป็นสำคัญ

มโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ

มโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงที่สะท้อนให้เห็นได้จากรูปภาษาที่นำมาใช้เป็นอุปลักษณ์ผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ สามารถจำแนกเป็นมโนทัศน์ได้ 3 มโนทัศน์ ดังนี้

1. ผู้หญิงเป็นสิ่งมีชีวิต

2. ผู้หญิงเป็นสิ่งไม่มีชีวิต

3. ผู้หญิงเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากการวิเคราะห์อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิง สามารถแสดงถึงระบบความคิดหรือมโนทัศน์ของคนในสังคมที่มีต่อผู้หญิงได้ โดยผู้ใช้ภาษามีมโนทัศน์ว่าผู้หญิงเป็นชีวิตและอวัยวะร่างกาย ผู้หญิงเป็นสัตว์ ผู้หญิงเป็นพืช ผู้หญิงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ผู้หญิงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และผู้หญิงเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ และผู้หญิงเป็นสถานที่

มโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดที่มีต่อผู้หญิง ได้ดังนี้

ผู้หญิงเป็นชีวิตและอวัยวะร่างกาย

จากมโนทัศน์ผู้หญิงเป็นชีวิตและอวัยวะร่างกายนี้ สะท้อนให้เห็นความคิดของกวีซึ่งเป็นผู้ชายที่มีต่อผู้หญิงใน 2 ประเด็น คือ ผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อชีวิตของผู้ชาย เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ หรือหากขาดหายไปก็จะทำให้ชีวิตของผู้ชายได้รับความเดือดร้อนจากการขาดส่วนสำคัญหนึ่งของชีวิต เช่น การขาดดวงตาจะทำให้ชีวิตตกอยู่ในความมืดมิดเหมือนกับต้องตกอยู่ในความทุกข์โศก มีชีวิตที่มืดมนเมื่อขาดผู้หญิง

ผู้หญิงเป็นสัตว์

จากมโนทัศน์ผู้หญิงเป็นสัตว์สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อสัตว์ว่าสัตว์เป็นตัวแทนของลักษณะที่ดีและไม่ดี โดยพบว่าผู้ใช้ภาษาเห็นว่าผู้หญิงมีพฤติกรรมและลักษณะที่สวยงามคล้ายกับสัตว์ เช่น ผู้หญิงพูดเก่งคล้ายกับนกแก้ว ลักษณะดวงตาที่สวยงามเหมือนกับตาของกวาง แต่ผู้ใช้ภาษาก็มีความคิดว่าผู้หญิงมีลักษณะคล้ายสัตว์ คือ เป็นสิ่งที่ต่ำต้อยร้ายกาจ และมีลักษณะที่ไม่ดีบางประการเช่นเดียวกับสัตว์ เช่น ผู้หญิงมีลักษณะที่โง่และซื่อเหมือนกับควาย

ผู้หญิงเป็นพืช

มโนทัศน์ผู้หญิงเป็นพืชนั้นส่วนใหญ่พืชที่นำมาใช้กล่าวถึงผู้หญิงมากที่สุดคือดอกไม้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษาคิดว่าผู้หญิงเป็นสิ่งสวยงามบอบบาง เป็นสิ่งดึงดูดเพศตรงข้ามและมีหน้าที่ในการสืบพันธุ์ สามารถให้กำเนิดลูกได้ แม้ว่าดอกไม้จะสะท้อนถึงหน้าที่อันสำคัญของผู้หญิงในหลายประการ แต่ดอกไม้ก็สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้ใช้ภาษาที่ให้คุณค่าและความสำคัญกับผู้หญิงไม่มากนัก โดยสะท้อนว่าผู้หญิงเป็นเพียง "ดอกไม้" ที่มีความสวยงาม เชยชมเพียงชั่วคราวยิ่งนานวันเหี่ยวเฉาและหมดคุณค่า ดังเช่นที่ผู้ใช้ภาษากล่าวไว้ในนิราศเรือนจำว่าผู้หญิงเหมือนกับดอกไม้ที่เมื่อยังสวยงาม ไม่ชอกช้ำ มีกลิ่นหอมก็เป็นที่หมายปองของผู้ชาย แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงเหี่ยวเฉาไปก็หมดคุณค่าลง

ผู้หญิงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

มโนทัศน์ผู้หญิงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นสะท้อนว่าผู้ใช้ภาษามองเห็นว่าผู้หญิงไม่มีชีวิต จิตใจ เป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้ชาย เป็นที่พักพิง พึ่งพาทั้งทางกายและใจของผู้ชาย เป็นสิ่งมีค่าซึ่งต้องหวงแหน และดูแลรักษา คุณค่าของผู้หญิงจะมีมากขึ้นก็อยู่ที่การปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองเช่นเดียวกับสิ่งประดิษฐ์ที่ถูกสร้างขึ้นให้มีหน้าที่เฉพาะ หากทำหน้าที่ของตนเองมิได้ก็หมดคุณค่า ดังเช่นเนื้อความในนิราศเรือนจำที่กล่าวเปรียบเทียบว่าผู้หญิงเหมือนกับกระจกที่ตัดแต่งอย่างดีไว้สำหรับใช้งาน แต่ถ้าหากมีรอยแตกร้าวก็จะกลายเป็นเพียงเศษแก้วที่ไร้ค่าเท่านั้น

ผู้หญิงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

มโนทัศน์ผู้หญิงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษามองว่าผู้หญิงเป็นสิ่งที่มีอยู่บนโลกตามธรรมชาติ มีคุณค่า มีความสวยงาม และมีสถานภาพสูงหรืออยู่ห่างไกลกับผู้ชาย โดยสังเกตจาก

อุปลักษณ์ดวงจันทร์ ท้องฟ้า และดวงดาว แต่ผู้หญิงก็มีความสำคัญอย่างยิ่งกับผู้ชาย ดังที่เปรียบเทียบผู้หญิงด้วยอุปลักษณ์น้ำและไฟ

ผู้หญิงเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ

มโนทัศน์ผู้หญิงเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษามองว่าผู้หญิงเป็นสิ่งที่อาจจะไม่สามารถครอบครองได้จริง มีคุณสมบัติและลักษณะที่เหนือกว่าบุคคลที่พบเห็นทั่วไป มีพฤติกรรมตามลักษณะความเชื่อและจินตนาการที่ได้รับรู้จากวัฒนธรรมในสังคม

การอภิปรายผล

จากการศึกษาอุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ ผู้วิจัยพบว่าผู้ใช้ภาษาใช้อุปลักษณ์ 3 ประเภทเพื่อกล่าวเปรียบเทียบถึงผู้หญิง คือ อุปลักษณ์สิ่งมีชีวิต อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิต และอุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผู้วิจัยพบว่าอุปลักษณ์สิ่งมีชีวิตมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นตามลำดับยุคสมัย คือ สมัยอยุธยาพบร้อยละ 40 วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 พบร้อยละ 50.6 และวรรณกรรมนิราศสมัยรัตน-โกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบันพบร้อยละ 60.83 อุปลักษณ์สิ่งไม่มีชีวิตมีจำนวนที่ลดน้อยลงตามลำดับยุคสมัย คือ สมัยอยุธยาพบร้อยละ 52.98 วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 พบร้อยละ 43.88 และวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน พบร้อยละ 30 ส่วนอุปลักษณ์สิ่งเหนือธรรมชาติพบว่ามีจำนวนไม่มากนักและมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดน้อยลงในแต่ละสมัยไม่ต่างกันนัก

จากการศึกษาผู้วิจัยอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศ พบว่าผู้ใช้ภาษามีมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในแต่ละสมัยดังนี้

สมัยอยุธยา จากการศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศ แสดงให้เห็นระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา

ส่วนใหญ่ ที่มีมโนทัศน์ว่าผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของชีวิตเท่านั้น เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต จิตใจ เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การดำเนินชีวิตราบรื่น เพราะผู้หญิงมีหน้าที่เฉพาะซึ่งต้องปฏิบัติเพื่อให้ผู้ชายมีความสุข ฐานะของผู้หญิงที่เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจควบคุมดูแลของผู้ชายซึ่งสะท้อนผ่านรูปภาษาที่ใช้ในการเปรียบเทียบนั้นจึงมีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสมัยอยุธยาที่กำหนดบทบาทให้ผู้ชายมีอำนาจและความสำคัญเหนือกว่าผู้หญิงในทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ลักษณะของวรรณกรรมนิราศในสมัยอยุธยา ผู้ใช้ภาษาแต่งนิราศโดยเน้นการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกรักและคิดถึงที่มีต่อหญิงอันเป็นที่รักที่ต้องเดินทางพลัดพรากจากกันเป็นสำคัญ ดังนั้น อุปลักษณ์ที่กวีเลือกใช้เปรียบเทียบกับนางอันเป็นที่รักจึงมักจะนำเอาสิ่งที่ดีงามมาใช้เปรียบเทียบกับนางอันเป็นที่รักเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ลักษณะของนิราศจะเป็นดังที่กล่าว แต่ประสบการณ์ทางวัฒนธรรมในสมัยอยุธยาก็มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการหล่อหลอมให้ผู้ใช้ภาษามีระบบความคิดที่มองเห็นว่าผู้หญิงเป็นเพียงสิ่งไม่มีชีวิตที่มีประโยชน์ในการใช้งานเท่านั้น

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศสมัยรัตน-โกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาส่วนหนึ่งที่มีความคิดสอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับสมัยอยุธยาคือผู้ชายมีอำนาจและบทบาทเหนือกว่าผู้หญิง ประสบการณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวจึงหล่อหลอมให้ผู้ใช้ภาษามีความคิดว่า ผู้หญิงเป็นสิ่งไม่มีชีวิตที่อยู่ในครอบครองของผู้ชายผู้ซึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในสมัยนี้ซึ่งทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมเพิ่มขึ้นกว่าในสมัยอยุธยา ก็เป็นประสบ-การณ์ที่สำคัญซึ่งทำให้ผู้ใช้ภาษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงมากขึ้น

ในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสำคัญ เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่หากขาดหายไปก็จะทำให้เกิดความทุกข์ร้อน ด้วยระบบความคิดดังกล่าวนี้ ผู้ใช้ภาษาจึงนำประสบการณ์ทางด้านร่างกายที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตมาใช้ในการสื่อสารความคิดและอารมณ์ความรู้สึก

วรรณกรรมนิราศในสมัยนี้มีการกล่าวถึงผู้หญิงที่กว้างขวางขึ้นกว่าในสมัยอยุธยา คือ แม้จะยังคงมุ่งเน้นการกล่าวถึงผู้หญิงอันเป็นที่รักเช่นในอดีต แต่ก็นิยมแสดงทัศนะที่มีต่อผู้หญิงอื่นๆ ในสังคมมากขึ้น สภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตซึ่งทำให้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในสังคมได้หล่อหลอมให้ความคิดของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อผู้หญิงพัฒนาไปในแนวทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ ความคิดที่เห็นผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิตจิตใจซึ่งฝังรากลึกตั้งแต่ในอดีตเริ่มลดน้อยลง และพบว่าผู้ใช้ภาษามีความคิดว่า ผู้หญิงเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่าและเป็นส่วนสำคัญหนึ่งของชีวิตมากขึ้น แม้แนวโน้มระบบความคิดที่มีต่อผู้หญิงจะดีขึ้นกว่าในอดีต แต่ด้วยลักษณะของวรรณกรรมนิราศในสมัยนี้ที่กล่าวถึงผู้หญิงอย่างกว้างขวางขึ้นนั้น ก็ทำให้พบว่ามีการนำสิ่งที่ไม่ดีมาใช้แสดงทัศนะที่มีต่อผู้หญิงมากขึ้นเช่นกัน ดังที่พบการนำผู้หญิงไปเปรียบกับลักษณะที่ไม่ดีของสัตว์มากขึ้น

อุปลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นความคิดที่ผู้ใช้ภาษามีต่อผู้หญิงในลักษณะที่สอดคล้องกับความคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศสมัยรัตน-โกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 แต่แสดงให้เห็นว่าในสมัยนี้ผู้ชายให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตมากยิ่งขึ้น และมีความคิดว่าผู้หญิงเป็นสิ่งไม่มีชีวิตลดน้อยลงอย่างต่อเนื่องจากในอดีต สภาพสังคมอันเป็นส่วนสำคัญที่มีบทบาทต่อความคิดของผู้ใช้ภาษาที่ทำให้ผู้หญิงมีความสำคัญในฐานะสิ่งมีชีวิต น่าจะมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น

ระบบประชาธิปไตยที่ผู้หญิงและผู้ชายมีสิทธิเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ซึ่งผู้หญิงสามารถเรียนหนังสือและทำงานได้เช่นเดียวกับผู้ชาย

วรรณกรรมนิราศในสมัยนี้มีการกล่าวถึงผู้หญิงที่กว้างขวางขึ้นกว่าในทุกสมัย เนื่องจากเนื้อหาของวรรณกรรมมุ่งเน้นการบันทึกสภาพการเดินทางที่พบเห็นมากกว่าการมุ่งเน้นถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อนางอันเป็นที่รักดังเช่นในอดีต สภาพสังคมวัฒนธรรมที่ผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชายตามกฎหมายทำให้ความคิดของผู้ใช้ภาษาที่เห็นผู้หญิงมีคุณค่าในฐานะเป็นส่วนสำคัญของชีวิตพัฒนาไปในแนวทางที่ดีขึ้นกว่าทุกสมัย แม้แนวโน้มระบบความคิดที่มีต่อผู้หญิงซึ่งหล่อหลอมจากสภาพวัฒนธรรมประชาธิปไตยจะทำให้ความคิดที่มีต่อผู้หญิงดีขึ้นกว่าในอดีตก็ตาม แต่ก็พบว่าผู้ใช้ภาษายังคงมีความคิดว่าผู้หญิงเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสำคัญน้อยกว่า ด้อยกว่า นอกจากนั้นความคิดที่เห็นผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิตจิตใจซึ่งฝังรากลึกตั้งแต่ในอดีตก็ยังคงปรากฏในสังคม แม้จะพบว่ามีแนวโน้มที่ลดน้อยลงมากกว่าในอดีตก็ตาม

อย่างไรก็ตาม จากการวิจัยพบว่า แม้ลักษณะของเนื้อหาวรรณกรรมนิราศจะเปลี่ยนแปลงจากวรรณกรรมที่มุ่งเน้นการแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อผู้หญิงอันเป็นที่รักไปสู่วรรณกรรมที่มุ่งเน้นการบันทึกการเดินทาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิดที่ผู้ใช้ภาษามีต่อผู้หญิงที่กว้างขวางขึ้น และให้น้ำหนักความสำคัญกับผู้หญิงอันเป็นที่รักตามขนบวรรณกรรมลดน้อยลงก็ตาม แต่สิ่งที่พบก็คือการสวนทางกันอย่างมีนัยสำคัญของความคิดที่ผู้ใช้ภาษามีต่อผู้หญิง กล่าวคือ แม้ผู้ใช้ภาษาในสมัยอยุธยาจะให้ความสำคัญอย่างยิ่งในการเลือกใช้ภาษาเพื่อสื่อสารความรักความคิดถึงที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก แต่กับพบว่าอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้ใช้ภาษาที่แม้จะเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของผู้หญิง แต่ก็มีฐานะเป็นเพียงวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิตจิตใจเท่านั้น ในขณะที่การให้ความสำคัญกับ

ผู้หญิงในวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต คือมีการกล่าวถึงหญิงอันเป็นที่รักลดน้อยลง แต่ปรากฏการแสดงความคิดเห็นต่อผู้หญิงที่พบเห็นในสังคมมากขึ้น กลับพบว่าอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้ใช้ภาษาที่ให้คุณค่าและความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่าเพิ่มมากขึ้นตามลำดับยุคสมัย

นอกจากรูปแบบของวรรณกรรมนิราศในแต่ละสมัยจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นช่องทางในการแสดงความคิดเห็นของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อผู้หญิงแล้ว สิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงอิทธิพลที่มีต่อระบบความคิดของผู้ใช้ภาษาที่มีต่อผู้หญิงและเป็นสิ่งที่มีผลให้เกิดการสวนทางกันอย่างมีนัยสำคัญของความคิดที่ผู้ใช้ภาษามีต่อผู้หญิง ก็คือ ประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของผู้ใช้ภาษา จากการวิจัยจึงอาจกล่าวได้ว่าสภาพสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่มีอิทธิพลในการสร้างและเปลี่ยนแปลงระบบความคิดของผู้ใช้ภาษา ดังนั้นหากต้องการให้คนในสังคมมีระบบความคิดต่อผู้หญิงในลักษณะที่เท่าเทียมกันมากยิ่งขึ้น การสร้างประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่เท่าเทียมกันจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการเปลี่ยนแปลงระบบความคิดของผู้คนในสังคม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

การุญญ์ พนมสุข. (2549). *การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอัศจรรย์ของวรรณกรรมไทย.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิตติมา จารยะพันธุ์. (2539). *อุปลักษณ์สงครามในข่าวกีฬาในหนังสือพิมพ์ภาษาไทย.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัชวดี ศรลัมพ์. (2538). *การศึกษามโนทัศน์ของคำว่า เข้า.* วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2550). *อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในนาฏยภาษา.* กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

ณัฐกาญจน์ นาคนวล. (2548). *สมบูรณ์ธรรมแห่งธรรมชาติกับสุนทรธรรมแห่งจิตวิญญาณในนิราศสมัยใหม่ของอังคาร กัลยาณพงศ์ กับไพวรินทร์ ขาวงาม.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ ณ นคร. (2516). *โคลงนิราศหริภุญชัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.

พจนีย์ เห็นพิทักษ์. (2515). *การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มิรินด้า บูรรุ่งโรจน์. (2548). *อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.*

2542. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุคส์ จำกัด.

วิลาวัณย์ วิษณุเวคิน. (2550). *อุปลักษณ์ในหนังสือเรียนวิทยาศาสตร์ไทย.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2534). *วรรณวิทยา.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุภชัย ต๊ะวิชัย. (2549). *อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุกัญญา รุ่งแจ้ง. (2548). *อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของการใช้คำว่า ใจ ในภาษาไทย.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุภา อังกุระวรานนท์. (2526). *การศึกษาความหมายแฝงของคำว่าผู้หญิงจากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพร พลายเล็ก. (2541). *นิราศรัตนโกสินทร์: การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนัตตยา คอมิธิน. (2548). *การศึกษาการตั้งชื่ออาหารในภาษาไทยตามแนวทฤษฎีอรรถศาสตร์ปริชาน.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุษา พฤฒิชัยวิบูลย์. (2544). *การศึกษาอุปลักษณ์เรื่องการเมืองในภาษาไทยตามแนวอรรถศาสตร์ปริชาน.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction.* Oxford: Oxford University Press.

Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture : Univeraslity and Variation.* Cambridge University Press.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By.* Chicago and London: The University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1987). *Women, Fire,and Dangerous Thing: What categories reveal about the mind.* Chicago and London: The University of Chicago Press.

Ungerer, F. & Schmid, H. J. (1996). *An Introduction to Cognitive Linguistics.* London & New York: Longman.

แหล่งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2550). *บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงไทยในประวัติศาสตร์.* http://home.kku.ac.th/dararat/article.html. (20 สิงหาคม 2550).

นางแก้ว. (2550). http://th.wikipedia.org/wiki. (14 สิงหาคม 2550).

นิราศ. (2551). http://th.wikipedia.org/wiki. (20 สิงหาคม 2551).

บัว. (2550). http://www.panmai.com/WaterLily/WaterLily.shtml (14 สิงหาคม 2550).

เมรี. (2550). http://www.culture.go.th/study. (14 สิงหาคม 2550).

วารุณี ภูริสนสิทธิ์. (2551). *ความเป็นเพศ.* http:/www.midnightuniv.org/midnight2545 document983.html. (20 สิงหาคม 2551).

Triangle of reference. (2551). http://en.wikipedia.org/wiki/Semiotic_triangle. (10 เมษายน 2551). พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุคส์ จำกัด.